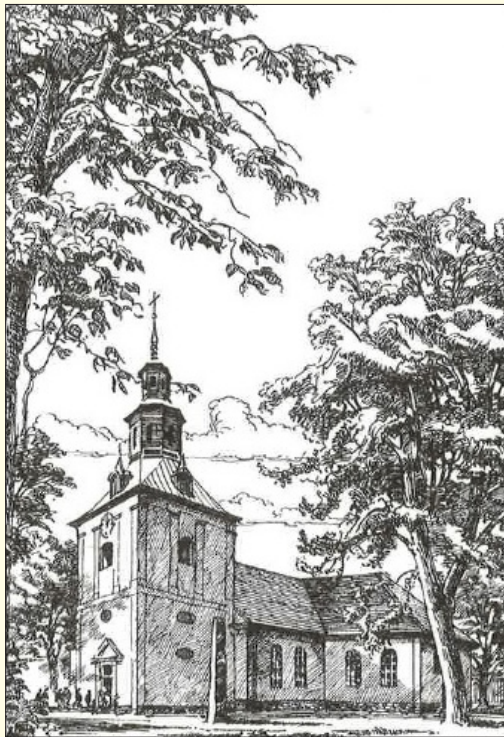

Gamlebyavisen

UTGAVE TRE - OM GAMLEBYENS TRÆR

Fem gamlebytrær felles i vinter • Intervju med et asketre
• Treksjonen i 1991 • Tur blant trærne med Ragnar Dahl •
Trekunnskap på latin • Trærnes hemmelige verden • Skilter
med informasjon om trær • Tre-konkurranse med fine premier

Opp til trexamen artium

Leder

Tidligere i år leste jeg en kronikk i en større avis om biologisk inkompetanse. Den handlet om at vi mennesker vet stadig mindre om naturen som omgir oss. Kronikken opprørte meg. Ikke fordi den var dårlig skrevet - tvert om. For der satt jeg med avisen, en godt voksen mann oppvokst på Hedmarken med skog og land på alle kanter, og kunne med nød og neppe skille noen småfugler fra hverandre. Nesten ingen kunnskap om trær - en regelrett biologisk ignorant. Slik kunne det ikke fortsette.

Så i løpet av sommeren kjøpte jeg en flott bok om fugler hos Løvmø i Pedersgaten i Stavanger. Boken har til og med QR-koder som gjør at jeg kan lytte til kvitter og fuglesang. På vent ligger også en nyinnkjøpt bok om blomster. Og først nå har jeg oppdaget en bildefunksjon på telefonen som gjør at jeg umiddelbart kan finne navnet på en blomst, en plante eller et tre jeg møter på i skogen. Ja, trær.

Både vi som bor i Gamlebyen og alle som besøker Gamlebyen, observerer forhåpentlig de over fem hundre trærne som omfavner oss. Så derfor - på min reise inn i naturvitenskapen vies denne utgaven kun til Gamlebyens trær.

Med oss på reisen har vi Ragnar Dahl, Gamlebyens mangeårige og nå pensjonerte vollmester, som velvillig stilte opp som kyndig guide for en udugelig turkamerat i vårt lokale treunivers.

Så kanskje kan denne lille utgaven, som den har gjort for meg, gjøre oss enda mer oppmerksom på de tause gigantene som omgir oss.

På guidet tur blant Gamlebyens trær

Hvem andre forespør du om en guidet tur blant Gamlebyens trær enn Ragnar Dahl. Gjennom nærmere 30 år sørget den historisk interesserte gartneren for å holde Gamlebyen ryddig og vakker frem til han pensjonerte seg i august 2021. *Vollmester* kalte vi ham, men den formelle tittelen var kommunens grønt- og vedlikeholdsansvarlige i Gamlebyen.

- Gamlebyen er Fredrikstads lunge. Fotosyntesen forbruker karbondioksid og frigjør oksygen som vi kan puste inn ved hjelp av sollyset. Det er en kjemisk prosess, sier Ragnar, som er utdannet naturforvalter fra Høgskolen i Bø.

Vi møtes på parkeringsplassen i Smedjegaten. Gamlebyavisens redaktør har for lengst gjort rede for sin uvitenhet om trær, og vår ekspert lover pedagogisk tålmodighet på turen.

Hvem er det egentlig som eier trærne, Ragnar. Staten eller kommunen?

- Det er staten ved Forsvarsbygg som eier vollverkene. Og vollverkene er fredet - også det som vokser. Trærne er med andre ord et statlig ansvar, men det er kommunen som tar seg av vedlikeholdet gjennom en grønt-avtale.

Han legger til at det er 530 trær her inne, som også inkluderer de flotte lindetrærne i alléen inn til Gamlebyen.

Lønntrærne ved Artillerismia

Vi starter vår guidede tur på Gyldenløves halvbastion.

- Langs hele stien her ved Artillerismia er det platanlønn, forklarer Ragnar, mens vi kikker på bladene. Jeg kommenterer at de ligner på det canadiske flagget, noe Ragnar kan bekrefte, før han peker mot et annet lønntre, en spisslønn, som ruver ned mot vollgraven.

- Bladene på spisslønnen ligner nok mer på lønnebladet i flagget du nevner. Det er spissere og mer markant enn bladene på platanlønnen.

Vi går over gresset og ned stien vest for Artillerismia. Ragnar forteller om de store asketrærne som har fulgt utviklingen i Gamlebyen gjennom over 200 år. Med over 150 asketrær er det nettopp disse trærne som troner på topp av Gamlebyens tre-liga.

- Men ikke alle asketrærne er i like god forfatning, sier Ragnar. Askeskuddsyken har resultert i felling av mange asketrær også her i Norge.

Trolltreet

- Og hvis du ser der, sier Ragnar og peker mot Nordre Bjørn:
- Hele veien fra Nordre Bjørn til Nordre Sortiport er det lindetrær.

Gamlebyavisen scorer nå sitt første poeng på turen.

- Og som du fortalte, Ragnar, er det lindetrær i alléen inn til Gamlebyen. Som Under den Linden i Berlin.

- Nettopp, sier Ragnar. Gamlebyavisen følger ham ned fra vollen noe rakere i ryggen.

Ragnar ved "Trolltreet" - det gamle asketreet i Tollbodgaten

Vi fortsetter turen sørover langs Tollbodgaten der Ragnar viser oss både hestekastanjer og asketrær. Vi stopper ved asketreet som barna i vår familie bare kaller Trolltreet. Ragnar forklarer at de store og karakteristiske utposningene antageligvis skyldes celleforandring. Bak trolltreet ut mot

Glomma vokser det hestekastanjer, som dermed er godt synlige for folk som med lengtende blikk betrakter Gamlebyen fra Cicignon.

Fraxinus excelsior

Vi nærmer oss Kommandantgaarden, dit Ragnar også inviterte med Gamlebyavisen ti år tilbake i tid. Den gang som nå forteller han om Østfolds største almetre – ruvende og dårlig skjult bak et høyt gult gjerde der man må ha nøkkel for å komme inn.

- Det er 6.2 meter i omkrets og over 36 meter høyt, forklarer Ragnar. - Det er blant de fem største almetrærne i Norge både i omkrets og biomasse.

Snart er vi på Prins Georgs Bastion lengst sør i Gamlebyen, oppkalt etter Christian V's yngste sønn.

- Ask, ask, ask. Fraxinus excelsior på latin, sier Ragnar, og vi noterer.

- Se her, sier han og plukker et blad. - Ask har flikeblader. Det må du notere. Da kjenner du igjen det senere.

Vi går rundt Kruttårnet på bastionen mens Ragnar gjør oppmerksom på seljetrærne som vokser på Søndre Bjørn utenfor Gamlebyen.

- Men her fra Kruttårnet og østover er det mye platanlønn og hestekastanje, sier han og peker utover.

På strekket mellom vollene og Tøihuset forteller Ragnar om de unge asketrærne som ble plantet her på åttitallet, før vi runder vollen og inn mot baksiden av Laboratoriet.

- Se her, sier Ragnar. - Her har vi fire bjørketrær. Det er ikke så mange av dem i Gamlebyen, men vi finner mer bjørk på vei tilbake, også inne i Artillerigaarden like ved der du bor.

Eikeland, almesyke og to tusen krokus

Ved det gamle hospitalet, der NRK for ikke lenge siden flyttet ut, hilser vi på eiketrærne. Ragnar forklarer om eikeløvet hvis karakteristiske form også ble benyttet på

jakkekragen til militæret.

- Her ser du eik hele veien rundt Ingeniørgaarden, sier Ragnar og strekker ut armen, mens Gamlebyavisen studerer eikebladet og lager den lille huskeregel at det ligner litt på en kakemann.

Ragnar forteller historien om eiketrærne rett ved Vollgaten

Vi nærmer oss siste del av vår guidede tur. På vei til trappene ned mot Arne Børresens modelljernbaneunivers stanser Ragnar opp ved noen løvfattige trær.

- Se på disse. Her ser du almetrær som er rammet av almesyke. Dette gjør at de feller bladene tidlig.

Tilbake på gateplan på vei mot Lekeplassen forteller Ragnar om det vakre skuet i lilla, blått, gult og hvitt som møter fastboende og besøkende ved Voldportvakten hver eneste vår. Her ble det plantet 2000 krokus på sene høstdager til senere vårlig forlystelse.

- Og der ser du.. Ja, hva ser du? Ragnar peker spørrende på det store treet mellom der krokusen vokser og Voldportvakten.

- Det må være en platanlønn, svarer jeg. - Og hele veien ned til Heibergskrysset er det lindetrær, fortsetter jeg med nyervervet selvtillit.

- Ja, det stemmer, sier Ragnar, før vi oppsummerer. På den drøyt timelange turen har vi sett både platanlønn, spisslønn, asketrær, almetrær, hestekastanje, bjørk, eik og lindetrær.

Du gjorde en imponerende innsats her gjennom mange år. Det er det mange som har satt stor pris på.

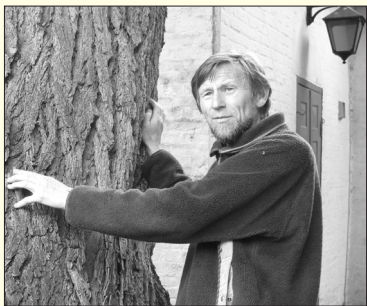
- Jo, takk for det. Det er hyggelig å høre. Det er også betryggende at jeg har fått en svært dyktig arvtaker i Karoline.

Er du fortsatt regelmessig på besøk i Gamlebyen?

- Nei, ikke regelmessig, og slett ikke så ofte som før. Men det hender seg jeg er innom. Jeg bor jo i Torsnes, så det er ikke langt unna.

Og helt til slutt, Ragnar. Er det håp for eleven du guidet i kveld?

- Jeg håper du kan litt mer etter denne turen. Det er viktig å være nysgjerrig. Alle bør lære mer om naturen som omgir oss.

Ragnar Dahl ved Østfolds største almetre som står i Kommandantgaarden.
(Arkivfoto: Gamlebyavisen, 2012)

Tekst og foto:
Morten Stenseng Gulbrandsen

«Tre-massakren» i Gamlebyen

Det ble sådd vind og høstet storm da restaureringsarbeidet av vollene ble igangsatt tidlig på 90-tallet. Tidligere riksantikvar Stephan Tschudi-Madsens grunnholdning var at alt annet enn festningens tegninger fra 1750 var uvesentlig i restaureringsarbeidet. Dette satte Gamlebyens vegetasjon i spill. Trær skulle felles i stort omfang. Dette medførte protester fra befolkningen, og tre-aksjonen var et faktum.

Gamlebyavisen er blitt fortalt en historie. En tidlig sommermorgen på nitti-tallet vekkes folk av lyden fra en motorsag i Gamlebyen. En stort kastanjetre skuende ut mot General Ohms gate avventer sin siste time, da to gamleby-entusiaster kommer ilende til for å stoppe arbeidet. Noe de klarer. Treet står der fortsatt, og i følge historien hilser det litt ekstra med løvbladene når de to kvinnene kommer spaserende forbi en sommerdag.

Den legendariske arkitekturhistorikeren og riksantikvaren Tschudi-Madsen (1923 - 2007) var en noe omstridt herremann på disse trakter sommeren 1991. Selv om det var kommandant Hans-Petter Normann som ledet styringsgruppen for vollrestaureringene, var det Tschudi-Madsens og hans stab som satt med siste ord.

I Fredriksstad Blad 20. juni 1991 kan vi lese om den karismatiske Tschudi-Madsens besøk i Gamlebyen en regntung sommerdag i anledning den formelle starten på restaureringsarbeidene. Og her siterer vi lokalavisens utmerkede reportasje. Lokalavisen påpeker at trærnes venner ikke var tilstede ved markeringen, men riksantikvaren tok uoppfordret tak i problemstillingen, der han ble sitert som følger: «Jeg forstår meget godt motforestillingene mot å hugge de vakre trærne. Det er alltid vondt å felle et stort, flott tre. På mange av disse festningene ble det plantet trær, men ikke uten mål og mening. Trærne ble

plantet på vollens krone, selvsagt på geledd eller som allé. Vi må huske på at vi har med et festningsverk å gjøre, og restaureringen av Gamlebyen må fremheve nettopp dette.» I følge Fredriksstad Blad opplyste Tschudi-Madsen at trærne ble plantet fordi man skulle ha grener til å slukke branner med, fordi man skulle sikre seg trevirke under beleiring, og fordi trærne skulle ha en såkalt fortifikatorisk betydning - plantet til vern mot fiendens angrep.

Men datidens riksantikvar var også tydelig på at det var ingen «pardon» for trærne i skråningen eller andre trær som er vokst eller plantet tilfeldig på vollene.

- Selvsagt må det være trær på vollene, men vi må huske at det er en festning vi restaurerer, sa Tschudi-Madsen.

Få dager senere, 25. juni 1991, fikk kommandant Normann og styringsgruppen for restaureringen gjennomgå i møte med trærnes venner. I følge Fredriksstad Blad innrømmet Normann at han var overrasket over riksantikvarens uttalelser om ingen «pardon».

- Det er tydelig at følelsene for trærne er sterkere enn hva vi var klar over på forhånd. Jeg har fulgt innleggene om restaureringen den siste tiden med stor interesse. Det som sies her i kveld tar jeg også med meg tilbake. Styringsgruppen kan ikke snu opp ned på oppdraget vi har fått. Men vi kan ta tak i rattet og gjøre en sving, sa Normann.

Tre uker senere, 15. juli 1991, ble tre-aksjonen i Gamlebyen kjent for hele landet gjennom tv-programmet «Bak sommerfasaden» på NRK. Riksantikvar Tschudi-Madsen møtte de lokale representantene Kari Blekeli og Ole Petter Sørensen.

I følge Fredriksstad Blads reportasje påfølgende dag,

Fem trær må felles i vinter

To almetrær, to hestekastanjer og et asketre må felles i løpet av vinteren. Dette bekrefter treforvalter Christoffer Eide i Fredrikstad kommune til Gamlebyavisen.

Almetrærne og asketreet - som står ved trappen opp til vollen nær Ingeniørgaarden - er fulgt opp med ulike tiltak av kommunen gjennom flere år. Trærne er beskåret og beholdt så lenge det har latt seg gjøre, men trærne er døde og videre bevaring anses ikke hensiktsmessig.

- Sikkerhet kommer alltid først når vi gjør vurderinger om trær må felles, sier Eide. Han understreker at det er staten ved Forsvarsbygg som eier trærne. Kommunen har grøntansvaret i Gamlebyen og står for den praktiske skjøtsel, men avgjørelser om felling avklares gjennom dialog med Forsvarsbygg.

To hestekastanjer må også fjernes denne vinteren. Det ene har omfattende skader, mens brekkasje (skade ved brekking) og rotskade preger det andre. Etter at begge trærne er observert gjennom to vekstsesonger, og nå er sterkt svekket og konkludert døde, vil de bli felt allerede i vinter.

Eide opplyser at kommunen er i dialog med Forsvarsbygg hvorvidt det skal plantes nye trær og hvor disse eventuelt skal stå. Utfordringen med planting av nye asketrær og almetrær er at begge er utsatt for sykdom (askeskuddsyken og almesyken red.anm.) Det er dermed tilsomt om tilsvarende trær vil bli plantet med det første.

Felte trær benyttes også til nye formål, forteller Eide. Geitene i Gamlebyen har fått et fint klatrestativ av en trestubb, mens deler av et annet tre er «insektshotell» på Søndre ravelin.

Gamlebyavisens intervju med et asketre

Da jeg fortalte en bekjent at neste utgave av Gamlebyavisen skulle handle om trær, foreslo han umiddelbart at vi burde intervju et tre. Intervjuoppdraget gikk til min eldste sønn, som er godt bevandret blant Gamlebyens trær. (etter en idé av Magnus Hagen) red.

Intervjuer:

I dag har jeg gleden av å sitte ved foten av et majestetisk asketre som har stått her i årevis, vitne til tidens gang. Vi er heldige som får muligheten til å utveksle stillheten med dette treet i dag. La oss begynne med det åpenbare spørsmålet: Hva har du opplevd gjennom dine lange år her på denne jorden?

Treet: (Stille)

Intervjuer:

Ah, jeg ser at du er en reflektert organisme. Din stillhet taler volumer. Kanskje du kan dele dine tanker om skiftene i årstidene, hvordan de har påvirket deg?

Treet: (Stille)

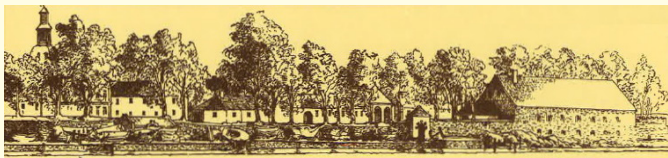
Intervjuer:

Det er bemerkelsesverdig hvordan du symboliserer vedvarende styrke og utholdenhet. Dine røtter er dine hemmelige kraftkilder. Hvordan har du opplevd samspillet mellom deg og de levende vesener som har funnet ly hos deg?

Treet: (Stille)

Intervjuer:

Jeg forstår. Din stillhet taler til oss om respekt for alt liv og forståelsen av at vi er alle en del av et større økosystem. Ditt samspill med dyrelivet rundt deg er en

påminnelse om å dele denne planeten med andre skapninger. Din tilstedeværelse har gitt ly til mange, og det er som om du fremmer harmoni i naturen. Kan du dele dine tanker om balansen i økosystemet?

Treet: (Stille)

Intervjuer:

Ditt svar er en bekreftelse på viktigheten av å bevare balansen i naturen. Det minner oss om å respektere og ta vare på alt liv, å forstå at vår egen handling har konsekvenser for hele økosystemet. Dine erfaringer med både mennesker og annet dyreliv er fascinerende. Du har vært et stille vitne til mange historier og hemmeligheter. Til slutt, hva er din visdom, din gave til verden?

Treet: (Stille)

Intervjuer:

Din visdom er kanskje den dypeste av alle. Din stillhet er din lære. Du minner oss om viktigheten av å lytte og reflektere. Takk, ærverdige asketre, for å dele dine tanker med oss i din stille, men mektige tilstedeværelse.

Tekst: Zeb Bacary

Mer informasjon om Gamlebyens trær

Like ved Søndre sortiport i retning Vaterland finner vi et fint og informativt skilt om Gamlebyens fugleliv. På våre mange turer i og utenfor Gamlebyen har vi møtt mange små og store som studerer skiltet. ”Akkurat, så slik ser toppdykkeren ut. Ja, stokkand vet vi jo hva er, det er jo Donald og Dolly, men den der har jeg aldri sett før.” Hvorfor ikke samme informasjon om trær? Å få på plass et informativt og pedagogisk skilt om løvtrærne som omgir oss burde være en inspirerende oppgave for de mange tre-entusiaster i Gamlebyen.

Trekunnskap på latin

Gresk og latin omgir oss i både hverdagspråk og fagspråk. Så også for trær og trekyndige. Smakebiter:

Acer platanoides (spisslønn)

Acer pseudoplatanus (platanlønn)

Aesculus hippocastanum (hestekastanje)

Arborist (spesialist i trebehandling)

Dendrologi (læren om trær og busker)

Fraxinus excelsior (ask)

Tilia cordata (lind)

Ulmus glabra (alm)

Kilder: naob.no og snl.no

Populært med trenavn

Etternavn med vakker treklang er slett ikke uvanlig i Norge. Vi ville finne ut hvor mange som har samme etternavn som Gamlebyens trær, og fant følgende på ssb.no: Lønn (166), Eik (935), Ask (1324), Alm (545), Bjørk (481), Lind (2092). Lind er altså det mest populære ettrenavnet, og i tillegg kommer de mange tusener av etternavn avledet av trær - som Bjørklund. Hva med fornavn? Her er det ikke overraskende Ask som troner på topp (11 kvinner og 1155 menn).

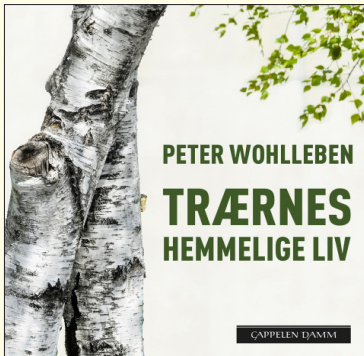
ARBORETUM

David Byrne

- Nytt blikk på gamle venner

Det kan vi lese på omslaget til *Trærnes hemmelige liv* skrevet av den tyske skogforvalteren Peter Wohlleben. Omslagsteksten lyver ikke. Wohlleben tar leserne med

på et eventyr av en reise blant skogens trær og skapninger. - Et verk fylt av en livgivende strøm av observasjoner og betraktninger. Bøker som dette utvider vår daglige opplevelse av verden, skrev Dagbladets Fredrik Wandrup i sin omtale av boken som ble utgitt på norsk i 2016. Boken er oversatt til norsk av av Cecilie Horge Walle. *Cappellen Damm*

Tre-konkurranse

Send oss bilde av ditt favoritt-tre i Gamlebyen, og vær med i trekningen av fem trykk av Tore Bernitz Pedersens tegning av Vindebroen. (e-post til morten@gamlebyavisen.no)

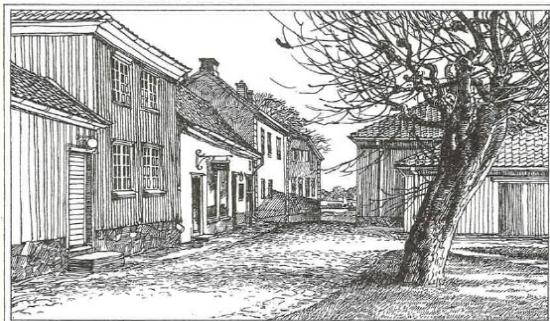
Tore Bernitz Pedersens idylliske illustrasjoner

Med tillatelse fra familien gjengir vi fire av de vakre motivene fra Gamlebyen tegnet av Tore Bernitz Pedersen (1935 - 2015).

Bernitz Pedersen var i mange år bosatt i Gamlebyen, og gjennom sin mangfoldige kunstnerkarriere kan vi trygt si han var inspirert av sine omgivelser. Dette kom ikke minst til uttrykk gjennom bøkene han ga ut sammen med Georg Apenes.

Trær er med i så mange av hans illustrasjoner. Bidro gjorde han også under tre-aksjonen i 1991 med en uforglemmelig illustrasjon som ble trykket som poster.

Gamlebyavisen takker Reidun og familien for deres tillatelse til bruk av illustrasjonene på side 1, 13, 15 og 16 i denne utgaven.

Gamlebyavisen

Morten Stenseng Gulbrandsen (redaktør)
 + 47 982 35671 - morten@gamlebyavisen.no
 Redaksjon avsluttet 3. november 2023
 Utgitt i samarbeid med Fargefabrikken AS

*Ønsker du å betale for Gamlebyavisen?
 Da kan du vippe inntil kr. 20.- til
 82841 (Qulthus, Fargefabrikken AS).
 Takk for din støtte.*